

شناسایی راهبردهای طراحی منظر فضاهای شهری به منظور ارتقاء کیفیت محیط (مورد مطالعه: هسته مرکزی شهر مهاباد)

مهدی زندیه - دانشیار معماری منظر، دانشگاه بین المللی امام خمینی(ره)، قزوین، ایران.
ابراهیم الیاسی* - کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات زنجان، زنجان، ایران.

چکیده

هدف از تحقیق حاضر ارائه راهبردهایی برای طراحی منظر در هسته مرکزی شهر مهاباد به عنوان شناسنامه واقعی شهرها است و همچنین شناخت قابلیت‌ها و تنگناهای داخلی بافت در هسته مرکزی، فرصت‌ها و تهدیدهای بیرونی و در نتیجه تحلیل و امکان‌سنجی بهره‌مندی از فرصت‌های توسعه‌ای و ارتقاء زیست، سکونت و فعالیت‌ها در بافت قدیم و هسته مرکزی شهر مهاباد می‌باشد. این پژوهش از نوع کاربردی بوده و برای جمع‌آوری اطلاعات از سه روش، میدانی (تکنیک Placecheck)، تکنیک سوات (swot) و کتابخانه‌ای استفاده شده است. در روش نظری (تحقیقات اسنادی و کتابخانه‌ای) با رجوع به منابع فارسی و انگلیسی موجود (کتاب، نشریات، نتایج همایش‌ها و کنفرانس‌ها) و همچنین پایگاه‌های شبکه‌ای پردازش مربوطه اطلاعات لازم گردآوری گردیده است. در روش میدانی با استفاده از تکنیک (Placecheck)، در این روش تعدادی از سؤالات مرتبط با موضوع مطرح و در بین مردم پخش شده است و پس از ارزیابی، دیدگاه آنان را مبنای طراحی قرار داده شده است، و در تکنیک (swot)، در این روش به نقاط قوت، ضعف، تهدید و فرصت، در ابعاد کالبد-فضایی، اجتماعی، زیست‌محیطی، عملکردی، حمل و نقل-ترافیک، اقتصادی و ادراکی و بصری محدوده مورد نظر پرداخته شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد اولویت اول برای برنامه‌ریزی راهبردی طراحی منظر در بافت قدیم جهت استراتژی رشد و توسعه است، به طوریکه این راهبرد شامل ارتقاء کیفیت کالبدی فضایی، ارتقاء کیفیت محیطی، ارتقاء کیفیت اجتماعی-فرهنگی و زیرمجموعه‌های آن به صورت جدولی در انتها آورده شده است. یافته‌های پژوهش در نهایت به صورت دستورالعمل‌های اقدامی می‌باشد که در راستای بهبود بخشیدن به کیفیت محیط در هسته مرکزی شهر مهاباد معیارها و زیرمعیارهای طراحی ارائه می‌دهد.

۱۰۷

پژوهشهای
منظر شهر

واژگان کلیدی: طراحی منظر، کیفیت محیط، فضای شهری، هسته مرکزی، مهاباد، سوات، مکان‌سنجی

* نویسنده مسئول، e.urbandesign@yahoo.com

مقدمه

مراکز شهری در طول زمان دارای کالبد و کارکردهای گوناگونی بوده‌اند که هر یک متناسب با زمان و اوضاع جامعه شکل گرفته تا پاسخگوی نیازهای شهروندان باشند. در حقیقت مرکز شهر را می‌توان مهم‌ترین بخش از ساختار کالبدی شهر دانست که بازتاب تفکرات جامعه شهری و معرف اصلی هویت شهر می‌باشد؛ بر این اساس شاید بتوان کیفیت محیط شهر را مهم‌ترین بخش از مراکز شهر دانست.

بافت مرکزی شهر مهاباد نیز که هسته اولیه استخوان‌بندی شهر بوده و به‌عنوان بافت فرسوده، واجد ارزش تاریخی شهر شناخته شده است، در حال حاضر دچار مشکلات کالبدی- فضایی شده که موجب پایین آمدن کیفیت زندگی در این مناطق شده است. به عبارتی بحث عدم همخوانی فضا و کالبد محلات قدیمی شهر با نیازهای اجتماعی- اقتصادی امروزه، در شهر نمایان شده است. این محدوده دچار مشکلات ترافیکی بسیاری شده است؛ به صورتیکه در ساعات اوج ترافیک ازدحام و شلوغی و تداخل حرکت سواره و پیاده در میدان مرکزی شهر مهاباد و محورهای منتهی به آن ایجاد می‌شود. در این پژوهش تلاش بر این بوده که با توجه به اهمیت طراحی فضاهای شهری و هم چنین نقش محیط در کیفیت زندگی شهروندان در قالب مفهومی تحت عنوان طراحی فضاهای شهری به منظور ارتقاء کیفیت محیط شهر، بتوان ارتباط مؤثری میان فعالیت زندگی، ایمنی و سرزندگی یافت. فضاهای فرسوده و رها شده در هسته مرکزی شهر مهاباد، از منظر زیبایی‌شناختی و کالبدی، چشم‌انداز نامناسبی را عرضه کرده و از نظر اقتصادی اجتماعی و فرهنگی نیز از کارایی و پویایی لازم، برخوردار نیستند. به طوریکه این محدوده شهری برای ادامه حیات خود دستخوش مسائل و معضلات جدی شده و نیاز به مداخله آگاهانه و سنجیده دارد در مجموع فعالیت‌های فرهنگی و تفریحی در این بخش از فضای شهر از حداقل مطلوبیت برخوردار است و برای عبور از این شرایط، باید چاره‌ای اندیشیده شود. پس از مرور مفاهیم و نظریات مرتبط، با بررسی نمونه موردی (هسته مرکزی شهر مهاباد) که به لحاظ کیفیت محیط، قوی و در عین حال از سرزندگی کافی برخوردار نمی‌باشد، به اثبات سؤالات پژوهش پرداخته شده است. در نتیجه مدل تحلیلی پژوهش که در واقع در برگیرنده مدل کلی عوامل اثرگذار بر کیفیت محیط و فضاهای شهری می‌باشد، تدوین گردیده و در انتها پیشنهادهای در راستای ارتقاء کیفیت محیط در هسته مرکزی شهر مهاباد در دو بخش کالبدی و غیر کالبدی ارائه شده است.

تصویر ۱: تصویری از شهر مهاباد، (سایت شهرداری مهاباد)

تصویر ۲: تصویری از هسته مرکزی شهر مهاباد، (سایت شهرداری مهاباد)

۱. پرسش‌های پژوهش

الف) راهکارهای بهره‌گیری از ظرفیت‌های توسعه‌ای در ابعاد طبیعی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی برای رفع مشکل در این بافت‌ها کدامند؟
ب) اولویت معیارها و شاخص‌های کیفیت محیط در هسته مرکزی شهر مهاباد با تأکید بر طراحی منظر فضای شهری کدامند؟
ج) چه عواملی باعث سرزندگی و سرزنده کردن کیفیت محیط و فضاهای شهری در هسته مرکزی شهر مهاباد می‌شوند؟

۲. پیشینه پژوهش

حسین سربابی و همکاران، ۱۳۹۲، مقاله‌ای با عنوان «راهبردهای تجدید حیات بافت قدیم شهر آران و بیدگل» مورد مطالعه قرار داده‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد اول برای برنامه‌ریزی راهبردی بافت قدیم استراتژی رشد و توسعه است، به طوریکه این راهبرد شامل جذب گردشگر و تولید درآمد و اشتغال، استفاده از مشارکت‌های مردمی در راه رسیدن به توانمندسازی، با توجه به ویژگی‌های فرهنگی مذهبی بافت، بهره‌وری از نیروی فعال و بومی در امر ساماندهی و توانمندسازی، تشکیل شرکت احیاء و ساماندهی برای هر محله، توسعه صنعت گردشگری، اقدامات فرهنگی و فرهنگ‌سازی و اطلاع‌رسانی است. محمدی و همکاران، ۱۳۹۳، مقاله‌ای با عنوان «تحلیل ساختار فضایی - کالبدی محدوده مرکزی شهر زنجان با رویکرد تفکر راهبردی» مورد مطالعه قرار داده‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد مسائل و مشکلات ساختار فضایی - کالبدی محدوده مرکز شهر زنجان در ارتباط با امکان تحقق منافع حاصل از فرصت‌های راهبردی مفهوم می‌یابند. میزان تلاش مورد نیاز برای رفع هر کدام از مسائل و مشکلات با توجه به میزان پیچیدگی هر یک از مسائل و مشکلات می‌باشد. با تحقق منافع حاصل از فرصت‌های راهبردی محدوده مرکزی شهر زنجان به عنوان مکانی مطلوب که حداکثر توان‌های خود را عرضه می‌دارد، تولدی مجدد خواهد یافت. نجفی تروجنی و زارعی، ۱۳۹۲، مقاله‌ای با عنوان «بازشناسی تحولات در طراحی مراکز شهری (نمونه مورد مطالعه: مرکز شهر مشهد)» مورد مطالعه قرار داده‌اند. نتایج به دست آمده، رویکردهای معاصر، بر جنبه‌های اجتماعی فضا توجه نموده و از روش‌های گوناگون همچون پیاده‌مداری و یا تزریق فعالیت‌های مختلف در محیط و تقویت فعالیت مسکونی، بر تداوم این اصل تأکید می‌نمایند. طرح مرکز شهر مشهد نیز با تقویت حضور پیاده در فضا و تقویت سرزندگی محیط (به کمک اختلاط عملکردی بالا و تقویت عناصر سبز در محیط)، بر جنبه‌های مدنی و مذهبی فضا تأکید نموده و حیات اجتماعی مرکز شهر را پررنگ‌تر می‌نماید.

۳. روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، پژوهش کاربردی و از نظر ماهیت و روش کار، پژوهش توصیفی - تحلیلی خواهد بود. بخشی از اطلاعات نظری از طریق مطالعات کتابخانه‌ای، استفاده از اسناد، مدارک و گزارش‌ها جمع‌آوری گردیده است. جامعه آماری این تحقیق براساس موضوع و هدف آن، محدوده بافت مرکزی شهر مهاباد است. برای شناخت محدوده یادشده از مطالعات انجام

شده توسط مشاور و همچنین برداشتها و مشاهدات میدانی استفاده شده است. در بخش پیمایش منطقه مورد مطالعه از روش‌های توصیفی - تحلیلی و استنباطی بهره گرفته است که از روش مشاهده مستقیم، روش تصویری، فیش برداری و پرسشنامه از تکنیک (Placecheck) در بستر مطالعات میدانی استفاده شده است. در نهایت اینکه، این مطالعه به لحاظ هدف کاربردی است، به لحاظ معیار زمان مقطعی است، و به لحاظ معیار ژرفایی پهنانگر است. برای تجزیه و تحلیل تکنیک مکان‌سنجی (Placecheck) در بستر مطالعات میدانی از تکنیک swot استفاده می‌شود.

۴. مبانی و چارچوب نظری

مفهوم کیفیت محیط به وسیله طیف متنوعی از متفکران و پژوهشگران متعلق به حوزه‌های علمی گوناگون مورد توجه قرار گرفته و تعاریف

متعددی از آن ارائه شده است. مرور و بررسی تعاریف موجود، نشان‌دهنده دو نگرش و رویکرد متفاوت در تعریف مفهوم مورد نظر است؛ تعدادی از نویسندگان قائل به ماهیت مستقل این مفهوم بوده و با تأکید بر مؤلفه‌های ماهوی دوگانه (عینی - ذهنی) کیفیت محیط، به تبیین و تشریح آن پرداخته‌اند؛ کیفیت محیط موضوعی پیچیده در برگیرنده ادراکات ذهنی، نگرش‌ها و ارزش‌های گروه‌ها و افراد مختلف است (رفعیان و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۶۷). کیفیت محیط از برآیند کیفیت اجزای تشکیل شده یک ناحیه معین حاصل می‌شود. اما با وجود این بیشتر از جمع اجزای سازنده، بر ادراک کلی از یک مکان دلالت دارد. اجزای سازنده (طبیعت، فضای باز، زیرساخت‌ها، محیط انسان ساخت (مصنوع)، تسهیلات محیط کالبدی و ذخایر طبیعی) هر یک مشخصات و کیفیات خاص خود را دارا می‌باشند. اما گروهی دیگر از محققان تلقی متفاوتی از مفهوم «کیفیت محیط» داشته و تعریف آن را در ربط و پیوند با مفهوم کلی تر «کیفیت زندگی» ممکن می‌دانند: هم زمان با پدیدار شدن بحران‌های محیطی، کیفیت محیط سکونت به‌عنوان بخشی از مفهوم کلی کیفیت زندگی شناخته شد. این مفهوم به مثابه بازتابی از تمامی جوانب احساس رفاه فردی، شامل همه متغیرهایی که بر رضایت‌مندی انسان مؤثرند، فرض شده است (رفعیان و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۶۷).

۴-۱. کیفیت‌های محیط شهری

دیدگاه تعیین‌کنندگی محیطی بر آن است که تغییر در ماهیت محیط‌های جغرافیایی، اجتماعی، فرهنگی و محیط ساخته شده طبیعی یا مصنوع می‌تواند به تغییر در ادراک و رفتار انسانی منجر شود و انسان تسلیم شرایط محیطی است. در حالیکه نظریه امکان‌دهندگی محیطی بر آن است که محیط مجموعه‌ای از قابلیت‌های بالقوه برای برخی رفتارها را فراهم می‌سازد و انسان در مقابل محیط صد در صد تسلیم نیست و از انتخاب نسبی برخوردار است. البته قابلیت محیط الزاماً به رفتاری خاص منجر نمی‌شود، اما اگر قابلیت در محیط وجود نداشته باشد، قطعاً رفتار محقق نمی‌شود. در این نظریه، محیط امکان و یا محدودیت فراهم می‌سازد و رفتار بر اساس مسائل فرهنگی شکل می‌گیرد. اما از دیدگاه احتمال‌دهندگی محیطی، محیط تنها قادر است زمینه و احتمال رویداد رفتاری یا ادراکی خاصی را فراهم نماید و قادر به تعیین قطعی رفتار نیست و بنابراین انسان در انتخاب شرایط محیطی آزاد است. در این نظریه، محیط به دلایل شرایط کالبدی خاص احتمال بروز برخی رفتارها را افزایش می‌دهد، به عبارت دیگر محیط شرایطی ایجاد می‌کند که احتمال بروز برخی رفتارها را نسبت به برخی دیگر افزایش می‌دهد. در اینجا بحث گوناگونی و حق انتخاب پیش می‌آید (لطیفی و سجادزاده، ۱۳۹۳، ص ۱۰).

۴-۲. دیدگاه‌ها و نظریه‌های کیفیت محیط شهری

بررسی نظریه‌های گوناگون طراحی شهری در ارتباط با کیفیت، نقاط و تعاریف مشابه را از دید اندیشمندان مختلف آشکار می‌سازد. بر اساس مدل مکان پایدار کورش گلکار، از ترکیب ابعاد چهارگانه محیط شامل کالبد، فعالیت، تصورات و اکوسیستم، سه مؤلفه کیفیت عملکردی، کیفیت تجربی - زیباشناختی و کیفیت زیست‌محیطی به مثابه نیروهای شکل‌دهنده کیفیت کلی طراحی شهری یک مکان استنتاج می‌شوند. مؤلفه عملکردی کیفیت طراحی شهری از یک سو در برگیرنده تأمین حرکت و دسترسی سهل و مناسب پیاده‌ها و سواره‌ها به مراکز جاذب شهری بوده و از سوی دیگر، در برگیرنده عملکردهای دیگر چون تفریح غیرفعال، تماشای مردم و مراسم گوناگون و مانند آن بوده تا ضامن سرزندگی و غنای تجربه فضایی شهر گردند. مؤلفه تجربی - زیباشناختی کیفیت طراحی شهری به دریافت‌های ادراکی، شناختی و ترجیحات محیطی افراد در قبال فضاهای شهری

سر و کار دارد. در نهایت مؤلفه زیست‌محیطی کیفیت طراحی شهری در بعد خرد آن در برگیرنده مقولاتی چون تنظیم اقلیم خرد فضاهای شهری (چون آفتاب، جریان باد، سایه‌گیری) و در بعد کلان، دغدغه پایداری زیست‌محیطی را داشته و با کیفیت تعادل مبتنی بر بوم‌شناسی محیط شهری و چگونگی استفاده از محیط طبیعی ارتباط دارد (امینی و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۹۲).

دیدگاه سیاست‌گذاران^۱: این دیدگاه که اغلب از سیاست‌های محیطی کشورها شکل می‌گیرد با توجه به شرایط غالب اقتصادی، اجتماعی و محیطی مناطق متفاوت است. بر اساس این دیدگاه می‌توان مفهوم کیفیت محیط سکونت را به صورت یک مفهوم سلسله‌مراتبی چند شاخصه معرفی کرد؛ به این معنا که کیفیت محیط در هر مقیاس فضایی به وسیله چندین ویژگی ریزتر، تعیین می‌شود و این شاخصه‌ها به منظور سنجش‌پذیری به شاخص‌های دیگری تقسیم می‌شود (رفعیان و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۲۴).

دیدگاه شناختی- روان‌شناسی^۲: این دیدگاه اصولاً بر رابطه انسان و محیط تأکید می‌کند و نظر بر این است که این رابطه به وسیله ویژگی‌های فردی و محیط تحت‌تأثیر قرار می‌گیرد. مردم روی محیط‌زیست خود فعالیت می‌کنند و از سوی دیگر، وضعیت و شرایط محیط‌زیست نیز بر جمعیت ساکن آن تأثیر می‌گذارد. در مورد رابطه محیط و رفتار انسان، چهار نکته قابل تشخیص است (لنگ، ۱۳۸۱، ص ۱۱۴):

- ۱- رویکرد اختیاری (محیط هیچ تأثیری بر رفتار انسان ندارد)؛
- ۲- رویکرد امکان‌گرا (محیط تأمین‌کننده رفتار انسان و کمی بیشتر از آن است)؛
- ۳- رویکرد احتمال‌گرا (به عدم قطعیت نظام وقوع رفتارهای انسان و محیط عمل طراحان معتقد است ولی فرض می‌کند که اساس رفتار انسان متغیر است).

- ۴- رویکرد جبری (شاخه‌ای از نظریه تکامل که محیط را تعیین‌کننده اصلی رفتار انسان می‌داند) (لنگ، ۱۳۸۱، ص ۱۱۴).
- دیدگاه تحقیقات تجربی^۳:** این دیدگاه بر مبنای تحقیقات انجام‌شده در زمینه کیفیت محیط استوار است. این دیدگاه متکی بر مطالعاتی است که بر روی کیفیت محیط سکونت شهری متمرکز شده باشند، در این مطالعات، ساکنان در مورد موقعیت و شرایط سکونت فعلی بر مبنای مجموعه‌ای از شاخص‌های کیفیت مورد سؤال قرار می‌گیرند (رفعیان و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۲۵).

۴-۳. شهر

برای تعریف شهر، شاخص جمعیت مناسب به نظر می‌رسد. در حالیکه معیار جمعیت شهری از کشوری به کشور دیگر بسیار متغیر است.

تفاوت‌های تعریف شهر بازتابی از درجه شهرنشینی است. شاخص جمعیت معیار رضایت‌بخشی نیست، مگر اینکه حدود فیزیکی شهر به دقت تعیین شده باشد، و این در حالی است که حدود فیزیکی شهر به مرور زمان تغییر می‌کند. از سال ۱۹۶۲ «مؤسسه ملی آمار و مطالعات اقتصادی» واحد شهری را چنین تعریف می‌کند: مجموعه یک یا چند کمون که منطقه مسکونی اش حداقل ۲۰۰ نفر سکونت دارند و در این منطقه فاصله ساخت و سازها از همسایه‌شان کمتر از ۲۰۰ متر است. شهر، تجمع دائمی انبوه عظیمی از انسان‌ها در فضایی معین است که به صورت یک مرکز زندگی اجتماعی بسیار پیچیده در آمده است (فتحی، ۱۳۹۱، ص ۱۳).

۴-۴. بخش مرکزی شهرها، تعاریف و مشخصه‌های آن

دایره‌المعارف شهر، مرکز شهر^۴ را به این صورت تعریف می‌کند: مرکز شهر به ناحیه تمرکز مشاغل، مغازه‌ها و امکانات تفریحی و گذران اوقات فراغت اطلاق می‌شود که از اواخر قرن ۱۹ تا اواسط قرن ۲۰ در شهرهای آمریکایی ظهور کرد. نشانه این مراکز دسته‌ای از ساختمان‌های بلند، مؤسسات فرهنگی و نقطه همگرایی حمل و نقل ریلی و خطوط اتوبوسرانی است (قربانیان، ۱۳۸۹، ص ۸۲). مرکز شهر به نوعی نماد فرهنگی شهرهای بزرگ و کوچک به شمار می‌آید. هر کس از مرکز شهر، تعریف خاص خود را دارد که از آن دسته‌اند: قلب شهر، مرکز شهری یا منطقه‌های، ناحیه مشاغل مرکزی و جزء آن. جغرافیدانان اصطلاح ناحیه مشاغل مرکزی را برای تعریف ناحیه‌ای که کانون تجاری یا قلب اقتصادی شهر بزرگ و کوچک است و بالاترین اجاره‌بها و متراکم‌ترین عملکرد خدمات فعالیت‌های تجاری و اداری را در خود جای دارد، به کار می‌بند. مرکز شهر هسته اولیه

شکل‌یابی یک شهر است که اکثر بناهای تاریخی با ارزش در آن قرار دارند. مرکز شهر را می‌توان ناحیه کانونی و مرکزی شهر، نه لزوماً در معنای هندسی آن، تعریف کرد که بستر وقوع، شکل‌گیری و تجمع مهم‌ترین فعالیت‌های شهری، خاطرات جمعی و تجلی‌گاه حضور اجتماعی تمامی مردم شهر است و در عین حال بخش عمده‌ای از تعاملات اداری و اقتصادی شهر را در خود جای داده است. علاوه بر این، مرکز هر شهر هویت و شخصیت آن شهر را تشکیل می‌دهد و توسط ساکنانش به عنوان مهم‌ترین قسمت شهر از آن نام برده می‌شود (شکیبامنش، ۱۳۸۷، ص ۳۸).

۴-۵. مرکز شهر

مرکز شهر نیز مانند کیفیت زندگی شهری با تعدد تعاریف مواجه است. در برداشت اول، مرکز شهر مترادف با مرکزیت هندسی و مکانی هر شهر تعریف می‌شود، ولی واقعیت این است که مفهوم و گستره معنایی مرکز شهر بیشتر ناظر بر وجوه کارکردی و عملکردی آن است تا ابعاد فضایی و هندسی آن. با توجه به گستردگی حوزه تعاریف راجع به مرکز شهر، می‌توان تعریف زیر را به‌عنوان مبنای مطالعه و برنامه‌ریزی حاضر ارائه و پیشنهاد کرد: مرکز شهر را می‌توان ناحیه کانونی و مرکزی شهر - نه لزوماً در معنای هندسی آن تعریف کرد که بستر وقوع، شکل‌گیری و تجمع مهم‌ترین فعالیت‌های شهری، خاطرات جمعی و تجلی‌گاه حضور اجتماعی تمامی مردم شهر است و در عین حال بخش عمده‌ای از تعاملات اداری و اقتصادی شهر را در خود جای داده است. علاوه بر این، مرکز هر شهر، هویت و شخصیت آن شهر را تشکیل می‌دهد (کوکبی، ۱۳۸۶، ص ۳).

۴-۶. شکل‌گیری مراکز شهری در طول زمان

با به وجود آمدن نخستین شهرها، مراکز شهری به عنوان محل برگزاری اجتماعات و انجام مراسم گوناگون، ظهور نمود. در شهرهای یونان آگورا را می‌توان نمودی از مرکز شهر دانست. در واقع آگورا فقط یک فضای عمومی در شهر نبوده بلکه مرکز شهر و قلب تپنده آن محسوب می‌شده است. این مکان که محل اجتماع همیشگی تمام شهروندان بوده، به یکباره به وجود نیامده بلکه صحنه حیات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی روزانه جامعه بوده است. در شهرهای رومی نیز فرورها این نقش را بر عهده داشتند. به‌عنوان نمونه در شهر ونیز، پیاتزا سن مارکو، عهده‌دار وظیفه مرکز شهر بوده است. در آرمانشهرهای طراحی‌شده عهد رنسانس نیز، مرکز شهر محل قرارگیری فضای باز شهری، مقر حکومتی و یا فضایی برای تجارت بوده است. از قرن ۱۸ تا اواسط قرن بیستم، مرکز شهر، محل تمرکز زندگی اجتماعی و اقتصادی منطقه‌ای بود که در آنجا مردم گرد هم می‌آمدند تا به تبادل کالا و خدمات بپردازند، با یکدیگر ملاقات کنند، و اطلاعات و عقایدشان را با هم تبادل نمایند (نجفی ترونجی، ۱۳۹۳، ص ۳).

در شار ایرانی پیش از اسلام، به طور عمده مرکز، مکان قرارگیری کاخ شاهی بوده است. در حقیقت مهم‌ترین بخش شهر و جایگاه مدیریت و حکومتی آن، به‌عنوان مرکز شناخته می‌شده است. در حکومت ساسانی مرکز شهر، به کاخ شاهی یا دژ حکومتی اختصاص داشت. این دژ در بالاترین نقطه شهر و مهم‌ترین نقطه سوق الجیشی ساخته شده و با دیوارهای سنگین محافظت می‌گردد (جیبی، ۱۳۸۷). به طور کلی می‌توان گفت مرکز شهر از اجزاء اصلی تشکیل‌دهنده ساختار شهرهاست که در شهرهای ایرانی اسلامی، جذابیت بخصوصی دارد. مکانی فعال و پویا که دارای سه عنصر اصلی است: دارالعماره یا دارالحکومه، مسجد و بازار. این سه گزینه عناصری هستند که بعد از ورود اسلام، در مرکز شهر قرار گرفتند و پیش از آن، تنها این عنصر حکومتی بود که به دلیل اهمیت ویژه‌ی آن، در مرکز شهر واقع می‌گردید.

۴-۷. سیر تحول رویکردها به مرکز شهر در دوران معاصر

در شهرهای آمریکایی منطقه مرکزی تجاری شهر C.B.D. مکان تمرکز فعالیت‌های تجاری و خدماتی و عاری از کاربری‌های مسکونی بود، ساخت. از اواخر قرن ۱۹ در آمریکا شروع شد. توسعه مرکز شهر در این شهرها با رشد بخش سوم اقتصاد (خدمات) ارتباط داشت و هرچه این بخش قوی‌تر می‌شد، تقاضا برای استقرار در مرکز شهر فزونی می‌یافت. این رویکرد باعث تحت فشار قرار گرفتن مراکز شهر و فرسودگی تدریجی آنها گردید (سعیدی رضوانی، ۱۳۸۰). اما در همین دوران، کنگره‌ی بین‌المللی معماری مدرن، اندیشه دیگری را بیان نمود. موضوع اصلی کنگره هشتم (CIAM) قلب شهر بود. چهار اصل زندگی، کار، تفریح، و حرکت که شالوده منشور آن را تشکیل می‌دادند، برای نخستین تحلیل یک شهر، مفید از کار درآمده بودند. اما این بار معلوم شد که برای درک روح شهر به چیزی فراتر از آن نیاز است (گیدئون، ۱۳۹۱). در شهرهای آمریکایی، در اوایل

دهه ۱۹۶۰ گرایش بازگشت به مراکز شهری قوت گرفت و خیابان‌های پیاده‌ای با نام (mall)^۷ شکل گرفتند که بیشتر همسو با مقاصد تجاری در مرکز شهرها بودند و در عین حال، هدفشان ایجاد محیط‌های مطلوب برای خرید و گردش در شهرها بود (قربانی، ۱۳۸۹، صص ۳-۴).

یکی از عمده‌ترین نظریه‌ها در خصوص احیاء مراکز شهری نظریه اصالت‌بخشی^۸ است. این نظریه را اولین بار در سال ۱۹۶۴ گلس^۹ مطرح کرده است (پاپلی‌یزدی و همکاران، ۱۳۸۷). ادبیات اصالت‌بخشی از نیمه‌ی اول دهه ۱۹۹۰ ظهور کرد، از این دوره به بعد بود که اصالت‌بخشی محلات مسکونی بر دیگر بحث‌های جغرافیای شهری مسلط شد (تقوایی، ۱۳۸۷، ص ۱). اصالت‌بخشی مجموعه فعالیت‌هایی است که به منظور اصلاح و بهبود مسکن و محیط مسکونی و تغییر در ترکیب واحدهای همسایگی و جایگزینی گروه‌های کم درآمد به وسیله ساکنان با درآمد متوسط و بالا در بخش مرکزی شهرها انجام می‌گیرد. در حقیقت این نظریه به منظور بهبود کیفیت محیط در بافت‌های فرسوده به کار گرفته می‌شود. از دیگر دیدگاه‌هایی که در این زمان به منظور بهبود مراکز شهری مطرح می‌گردد، نظریه مراکز سرزنده شهری جین جیکوبز می‌باشد. جیکوبز به آثار مثبت اقتصادی اجتماعی و روانی عاطفی مراکز پرتراکم شهری توجه می‌کند و پویایی و احساس زنده بودن یک شهر را در گروه مراکز شهری پیچیده، متراکم و پراز دحام می‌داند. (پاپلی‌یزدی و همکاران، ۱۳۸۷).

جدول ۱: رویکردهای معاصر به مراکز شهری، (نگارندگان، بر مبنای منابع گوناگون).

نوع رویکرد به مرکز شهر	نظریه پرداز اصلی	مهمترین راهبردها
منطقه مرکزی تجاری شهر C.B.D	ارنست برگس	- تمرکز فعالیتهای تجاری و خدماتی در مرکز شهر - فقدان کاربری مسکونی در مرکز
قلب شهر به عنوان فعالیت پنجم	گروه مارس	- تأکید بر جنبه‌های اجتماعی شهرسازی در ساخت مرکز - توجه به حقوق عابران پیاده
پیاده‌گستری در مرکز	شهرسازان امریکایی	- جاده خیابان‌های پیاده به نام Mall در مراکز شهرهای امریکایی - ممنوعیت ورود خودرو به مراکز تاریخی شهرهای اروپایی و توجه به برنامه‌ریزی برای پیاده
اصالت‌بخشی	گلس	- بهبود کیفیت محیط به کمک جایگزینی افراد کم درآمد با افراد با درآمد بالا در بافت فرسوده محدوده مسکونی مرکز شهر
مراکز سرزنده شهری	جین جیکوبز	- زنده بودن یک شهر در گروه مراکز شهری متراکم، پیچیده و پراز دحام

در کنار رویکردهای مطرح‌شده به منظور طراحی مناسب مراکز شهری، سای پامیر هفت اصل پایه را برای اصلاح و بازآفرینی موفق شهری مراکز شهری بیان می‌نماید: بهبود تنوع کاربری (استفاده)، تشویق فشردگی، ایجاد تراکم توسعه، اطمینان حاصل نمودن از توازن فعالیت‌ها، بالا بردن سهولت دسترسی، آفرینش پیوندهای عملکردی، ساختن یک سامانه‌ی هویتی مثبت (پامیر، ۱۳۸۹).

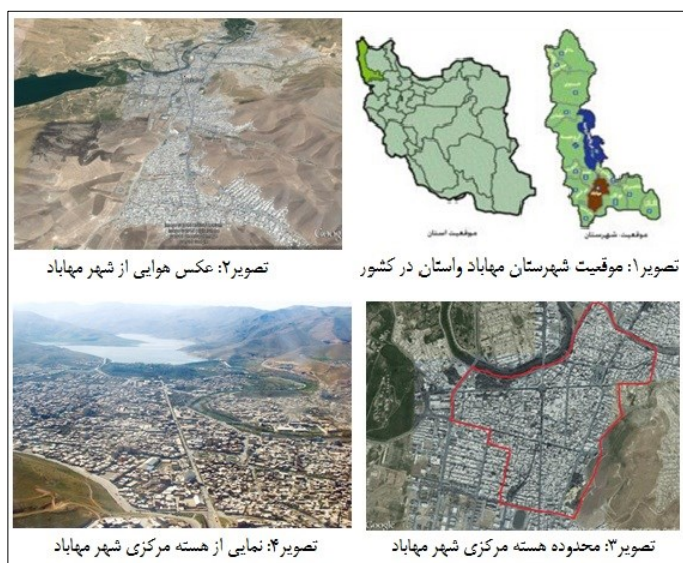
۵. یافته‌های پژوهش

۵-۱. بررسی محدوده مورد مطالعه

مهاباد یکی از شهرهای بزرگ استان آذربایجان غربی می‌باشد. این شهر در جنوب استان و در دامنه رشته جبال لند شیخان کوهستانی و خوش آب و هوا قرار دارد. مهاباد شهری است که در ساحل شرقی رودخانه مهاباد واقع شده است و امروز به خاطر قرار گرفتن در مرکز تلاقی سه استان آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی و کردستان از اهمیت خاصی برخوردار است، که در محدوده فعلی تقسیمات کشوری خود دارای یک مرکز شهری، ۲ بخش و ۵ دهستان است. شهرستان مهاباد بر اساس آخرین سرشماری در سال ۱۳۹۰ جمعیتی بالغ بر ۲۱۵۵۲۹ نفر در محدوده فعلی تقسیمات کشوری خود دارد که ۶۰۹ درصد جمعیت استان آذربایجان غربی است. (طرح جامع شهر مهاباد، ۱۳۹۰).

۲-۵. مرکز شهر مهاباد

مرکز شهر مهاباد به عنوان هسته اولیه شکل‌گیری شهر واجد ارزش‌های خاص هویتی، فرهنگی و تاریخی است. این محدوده به عنوان متراکم‌ترین و پر استفاده‌ترین ناحیه شهر در طول زمان با تحولات متعددی مواجه شده که کاهش کیفیت محیط زندگی شهری را در آن موجب شده است. وجود عناصر ناهمخوان و ناسازگار شهری، ضعف در کمیت و کیفیت امکانات فراغتی، جابجایی‌های اجتماعی، کاهش کیفیت کالبدی، (بالا رفتن شدید ارزش زمین و مسکن)، آلودگی، ترافیک و غیره از مهم‌ترین مسائل مرکز شهر مهاباد به شمار می‌روند. تردیدی نیست که مرکز شهر مهاباد، به علت دارا بودن ارزش‌های خاص فضایی و تاریخی و در صورت سامان‌یافتن کالبد و عملکرد خود می‌تواند به یکی از جذاب‌ترین و متنوع‌ترین فضاهای عمومی شهری تبدیل شود.

تصویر ۲: عکس هوایی از شهر مهاباد

تصویر ۱: موقعیت شهرستان مهاباد و استان در کشور

تصویر ۴: نمایی از هسته مرکزی شهر مهاباد

تصویر ۳: محدوده هسته مرکزی شهر مهاباد

تصویر ۳: نمای کلی از شهرستان مهاباد

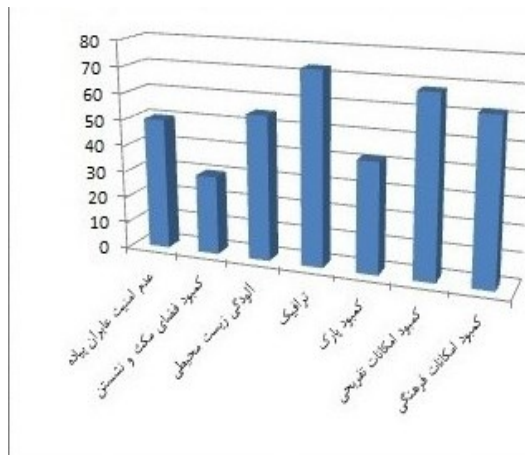
۳-۵. بررسی دیدگاه شهروندان

جامعه آماری این تحقیق بالغ بر ۱۰۰ نفر می‌باشد، که ۳۵٪ زن و ۶۵٪ مرد می‌باشند، در این روش با مطرح کردن سؤالات تشریحی و چند گزینه‌ای در خصوص وضع موجود منطقه و همچنین با خواست شهروندان (به علت تخصصی بودن سؤالات پرسشنامه از متخصصین، کارشناسان و مدیران شهری ارزیابی به عمل آمده) از هسته مرکزی شهر مهاباد پرسش به عمل آمده است.

۴-۵. جمع‌بندی پرسشنامه‌ها

پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌ها به تحلیل کامل پاسخ‌ها از تمامی جوانب پرداخته شد، که در جدول زیر نتیجه کلی آن تهیه شده است. پس از تحلیل کلیه جوانب محدوده مورد نظر به تهیه نقاط ضعف و قوت و نیز فرصت‌ها و تهدیدها در قالب جدول SWOT پرداخته شده است.

نمودار ۱: تجزیه و تحلیل پرسشنامه

۵-۵. بحث و تحلیل یافته‌ها

به منظور طبقه‌بندی اطلاعات و درک نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها از یک سو و ارائه سیاست‌ها و راهبردها و اهداف از سوی دیگر از روش SWOT استفاده شده است. جدول SWOT در قالب رویکردهای کالبدی، زیست‌محیطی، اجتماعی، عملکردی، اقتصادی، ادراکی و بصری، حمل و نقل و ترافیک صورت گرفته است. و در نهایت به دستورالعمل‌های اقدامی ارائه می‌گردد که راهگشایی برای طراحی می‌باشد.

جدول ۲: ارزیابی و تجزیه و تحلیل ساختار محدوده طرح (SWOT)

ابعاد	نقاط قوت	نقاط ضعف
	۱. وجود کاربری‌های مختلف تجاری در محدوده مورد نظر. ۲. وجود کاربری‌های پر تعامل نظیر بازار. ۳. وجود کاربری درمانی (درمانگاه شبانه روزی خودکفایی). ۴. قرارگیری اداره دخانیات، با بافت قدیم سازمان تبلیغات اسلامی و شهرداری و بانک‌ها در محدوده.	۱. کمبود برخی از کاربری‌ها نظیر فرهنگی، تفریحی، ورزشی و فضای سبز در محدوده مورد مطالعه. ۲. ناهماهنگی بافت جدید از دحام بیش از اندازه انسان و خودرو به دلیل توسعه کاربری تجاری و همچنین عرض کم خیابان‌ها.
	فرصت	تهدید
بعد عملکردی	۱. حجم زیاد مراجعه‌کنندگان و مردم در محور که نیروی بالقوه‌ای برای خرید و سایر فعالیت‌ها و نیز تقویت گردشگری به شمار می‌روند. ۲. وجود قابلیت‌های اقتصادی و موقعیت این محدوده در شهر در جذب کاربری‌های همگون تفریحی و فرهنگی و تجاری با کاربری غالب.	۱. عدم احساس آسایش و ایمنی از سوی مراجعه‌کنندگان در طول محور. ۲. تداخل عملکردی سواره و پیاده و نبود امنیت

ابعاد	نقاط قوت	نقاط ضعف
بعد کالبدی فضایی	۱. کالبد قدیم که یادآور خاطرات گذشته می‌باشد. ۲. طول و عرض مناسب محور برای تبدیل شدن به مسیر پیاده راه. ۳. بافت پیوسته و فشرده با توجه اقلیم. ۴. وجود بناهای با ارزش معماری و فرهنگی و تاریخی و هویت‌بخش و یادآور خاطرات جمعی.	۱. آشفتگی نمای خیابان به علت استقرار نامناسب تابلوها و وجود الحاقات زاید در بدنه‌ها. ۲. نامناسب بودن عرض پیاده‌رو که جوابگوی ظرفیت امروز را ندارد. ۳. دیده‌شدن تأسیسات ساختمان‌ها در نمای شهری. ۴. تراکم بیش از اندازه توده و کمبود فضای باز و سبز شهری بویژه در بافت مرکزی شهر.
فرصت	تهدید	
	۱. امکان اجرای سیاست‌های خاص جهت کنترل عبور و مرور وسایل نقلیه و در نتیجه امکان استفاده بهتر از فضا. ۲. طراحی جداره‌های مناسب شهری طبق الگوی معماری بومی و اقلیم منطقه و ضوابط شهرسازی. ۳. حفظ بناهای با ارزش معماری و فرهنگی و تاریخی و هویت‌بخش و یادآور خاطرات جمعی.	۱. عدم وجود منابع اقتصادی در نوسازی و بازسازی ساختمان‌ها و کمبود ضوابط و معیارهای مشخص در انجام نوسازی‌ها و بازسازی‌ها. ۲. ارزش فراوان زمین و ساختمان‌ها که امکان ایجاد فضای باز شهری را محدود می‌کند.

ابعاد	نقاط قوت	نقاط ضعف
بعد ادراکی و بصری	۱. وجود کرویدورهای دید به کوه ۲. وجود گره‌های متعدد از قبیل چهارراه آزادی، میدان منگوران، میدان شهرداری، میدان آرد، سه راه سید نظام، سه راه وفایی ۳. وجود نشانه‌های از قبیل درمانگاه خودکفایی، میدان منگوران، بانک ملی، میدان شهرداری، پاساژهای تجاری در میدان آرد، دکه روزنامه فروشی واقع در میدان شهرداری و پارک سید قطب.	۱. وجود فضاهای گم‌شده به علت عدم تعریف مانند ورودی بازار و طراحی میدان منگوران. ۲. آشفتگی نمای محور به علت استقرار نامناسب تابلوها و وجود الحاقات زاید در بدنه‌ها ۴. وجود کیوسک‌هایی با ظاهر نامناسب در محیطی تعریف‌نشده و تیرک‌های نامناسب و سطل زباله‌های نامناسب که نمای شهری را زشت کرده‌اند.

فرصت	تهدید
۱. موقعیت مکانی محدوده به عنوان یک مکان در ذهن اکثر مردم شهر است. ۲. طراحی نمای و جداره شهری و مناسب‌سازی خط آسمان شهری. ۳. تصویر ذهنی بازار که قابلیت تقویت‌شدن را دارد. ۴. ازدحام جمعیت و مراجعه‌کنندگان و در نتیجه توانایی ایجاد فضاهایی جهت ایجاد یک فضای امن شهری.	۱. قد کشیدن بیشتر ساختمان‌ها و ساخت و سازهای بی‌رویه و بهم ریختن خط آسمان شهری. ۲. تراکم بیش از حد ساختمان‌ها و عدم وجود تناسب بین توده و فضا ۳. شلوغ شدن جداره خیابان در بعضی نقاط و عدم وجود حس محصوریت و مکت در فضای میدان‌ها.

ابعاد	نقاط قوت	نقاط ضعف
بعد اجتماعی	۱. تنوع گروه‌های مختلف مردم در رده‌های سنی و جنسی مختلف ۲. وجود نشانه‌هایی که در این محل وجود دارد و می‌توان دیگران را راهنمایی کرد. ۳. شکل‌گیری گره‌های اجتماعی در طول محور در زمان‌ها و مناسبت‌های مختلف.	۱. عدم وجود تسهیلات جهت انجام فعالیت‌های اجتماعی از لحاظ کمی و کیفی. ۲. ازدحام جمعیت در پیاده‌روها که باعث ناامنی در جامعه می‌شود. ۳. عدم وجود کاربری‌های فرهنگی مولد روابط اجتماعی وجود ناهنجاری‌های اجتماعی در محور مانند متکدیان و دستفروشان و کودکان خیابانی.

فرصت	تهدید
۱. امکان ایجاد فضاهای جمعی و اجرای مراسم دوره‌ای خاص مرتبط با فرهنگ و سنت در این منطقه. ۲. پتانسیل مکان برای تبدیل‌شدن به یک نشانه در مقیاس شهری. ۳. خاطره‌انگیزی مکان (بازار، چهارراه). ۴. افزایش فضاهای باز شهری به منظور تقویت تعاملات اجتماعی و ایجاد تعادل بین توده و فضا.	۱. ضعف کالبدی جهت بسترسازی مناسب روابط اجتماعی. ۲. عدم کفایت و تنوع کاربری‌های فراغتی و پذیرایی در طول محور.

ابعاد	نقاط قوت	نقاط ضعف
بعد زیست محیطی	۱. وجود درختان تناور و قدیمی در خیابان محدوده مورد نظر. ۲. وجود فضای سبز در داخل بازار. ۳. وجود کانال آب سرپوشیده در خیابان جمهوری اسلامی و کانال روباز خیابان دیگر در داخل محدوده. ۴. کفسازی نسبتاً مطلوب داخل بازار و پیاده‌روها. ۵. وجود استفاده از آب در داخل بازار.	۱. عرض کم معابر و عدم تناسب آنها با اهداف توسعه فعالیت در محدوده. ۲. کم آفتاب‌گیری خیابان به خاطر شمالی و جنوبی بودن و همچنین به خاطر بلند مرتبه‌سازی خیابان جمهوری اسلامی.

فرصت	تهدید
۲. ایجاد خلاقیت در فضاهای شهری توسط کفسازی های متنوع. ۳. طراحی محوطه‌های سبز با قابلیت تبدیل به فضاهای شهری با کیفیت در محدوده خیابان و بازار که خود باعث تأکید، نشانه، سرزندگی و خاطره‌انگیزی می‌شود. ۴. طراحی و ساماندهی فواره و بازی با آب که باعث سرزندگی و خاطره‌انگیزی در داخل بازار می‌شود.	۱. آلودگی هوا، به ویژه غلظت بالای مونوکسید کربن، در اثر تردد بالای سواره از پیرامون خیابان. ۲. آلودگی صوتی و شلوغی در هسته مرکزی شهر مهاباد

ابعاد	نقاط قوت	نقاط ضعف
بعد حرکت و دسترسی	۱. یک طرفه بودن خیابان جمهوری اسلامی. ۲. پیاده‌راه بودن و عدم وجود ماشین در داخل بازار. ۳. وجود سه پارکینگ در محدوده مورد نظر.	۱. دسترسی نامناسب و عرض کم خیابان که موجب ترافیک؛ آلودگی صوتی و تصادف ماشین با یکدیگر و همچنین با عابر پیاده. ۳. نبود پارکینگ طبقاتی در محدوده مورد نظر. ۴. وجود گره‌های ترافیکی مانند میدان شهرداری، میدان آرد، چهارراه آزادی.

فرصت	تهدید
۱. پیاده راه کردن خیابان جمهوری اسلامی. ۲. ساماندهی پیاده‌روها و حق تقدم پیاده بر سواره برای ایجاد امنیت عابر. ۳. طراحی پارکینگ های طبقاتی در خیابان مورد نظر. ۴. مقیاس بالای دسترسی شبکه اصلی پیرامون محور، امکان‌ساز ارتباط قوی خیابان با سراسر شهر و افزایش مخاطبین.	۱. عرض کم پیاده‌روها؛ عدم اولویت حرکت پیاده. ۲. کمبود پارکینگ و یا ناکافی بودن آن در سطح محله.

ابعاد	نقاط قوت	نقاط ضعف
بعد اقتصادی	۱. وجود کاربری‌های مانند بانک‌ها و شهرداری، سازمان تبلیغات اسلامی، بازار. ۲. وجود دسترسی‌های مناسب به محدوده با توجه به موقعیت شهری محور. ۴. نقش محوری بافت قدیم شهر در ساختار فضایی شهر.	۱. قیمت زیاد زمین و ساختمان که استقرار کاربری‌هایی که از لحاظ اقتصادی کم بازده هستند را مشکل می‌سازد. ۲. رشد نامعقول قیمت زمین و مسکن؛ افزایش اجاره‌بها و عدم تناسب بارشد درآمد.

فرصت	تهدید
۱. موقعیت مناسب محور از لحاظ تجاری و اداری که همیشه جاذب تعداد زیادی از شهروندان بوده است. ۲. ساماندهی کاربری‌های مکمل و پشتیبان کاربری غالب همانند کاربری پذیرایی و کاربری‌های فرهنگی.	۱. کمبود پارکینگ و ایجاد مشکلات مختلف حمل و نقل برای مردم و کسبه. ۲. احتمال وجود بزهکاری برای مهاجران واردشده به علت کمبود فرصت‌های شغلی. ۳. روند افزایش قیمت زمین و مسکن.

با توجه به نتایج پرسشنامه، SWOT و مبنای نظری طرح، به تدوین اهداف، راهبرد و سیاست (دستورالعمل‌های اقدامی) محدوده مورد نظر می‌پردازیم:

جدول ۳: اهداف، راهبرد و سیاست (دستورالعمل‌های اقدامی)

بعد اجتماعی		هسته مرکزی شهر مهاباد		
اهداف	راهبرد	زمان	سیاست	
وجود عوامل	وجود عوامل	کوتاه مدت	ایجاد بستر مناسب جهت حضور دستفروش‌ها «در ساعات تعطیلی بازار و مغازه داران؛ جلوی بانک‌ها و ادارات و...»	
افزایش	ترغیب کننده	میان مدت	ایجاد و تقویت پاتوق های فعال در بافت (نظیر بازار؛ موزه مردم شناسی و چهارراه آزادی).	
حضور	برای حضور و	میان مدت	ایجاد فضاهای جمعی و اجرای مراسم دوره‌ای خاص مرتبط با فرهنگ و سنت منطقه در خیابان جمهوری اسلامی.	
پذیری	تعاملات			
افزایش	اجتماعی	بلند مدت	ایجاد ارتباطات پیاده بین خیابان‌ها و محلات همجوار، ساخت پیاده‌راه، و افزایش تعاملات اجتماعی «چهارراه آزادی، بازار، میدان آرد، ملاجمی، میدان شهرداری،	
امنیت در بافت	تأمین امنیت در شب	کوتاه مدت	ایجاد بستر مناسب جهت سرزندگی در شب چهارراه آزادی و میدان منگوران و خیابان ساحلی،	
		کوتاه مدت	تقویت امکان گپ زدن و گفتگو در بازار، چهارراه تا شهرداری (ایجاد کاربری‌های ۲۴ ساعته).	
بعد اقتصادی		هسته مرکزی شهر مهاباد		
اهداف	راهبرد	زمان	سیاست	
تأکید بر فعالیت‌های تجاری، فرهنگی و تفریحی	تقویت لبه‌های تجاری، فرهنگی و تفریحی	بلند مدت	امکان جذب سرمایه‌های فرامنطقه‌ای با توجه به پتانسیل‌های تفریحی، فرهنگی و گردشگری	
		بلند مدت	ساماندهی کاربری‌های مکمل و پشتیبان کاربری غالب همانند کاربری پذیرایی و کاربری‌های فرهنگی.	
		بلند مدت	افزایش ساعت کار و بازبودن واحدهای تجاری لبه‌های خیابان‌های اصلی و بازار	
		کوتاه مدت	تقویت واحدهای تجاری، تفریحی و فرهنگی در مرکز محله‌ها	
		بلند مدت	حذف و تغییر کاربری‌های تجاری ناسازگار همجوار و در نتیجه حضورپذیری و افزایش رونق اقتصادی (مغازه‌ها و خانه‌های متروکه لبه خیابان جمهوری اسلامی).	

هسته مرکزی شهر مهاباد		بعد ادراکی و بصری	
اهداف	راهبرد	زمان	سیاست
اهداف	حفظ و ایجاد	میان مدت	- حفظ و تقویت بناهای قدیمی و خاطره‌انگیز شاخص مانند مسجد جامع، موزه مردم‌شناسی و ساختمان‌های قدیمی در خیابان جمهوری اسلامی.
	نقش‌انگیزی کالبدی	میان مدت	- ایجاد فضاهای مسقف مانند کولوناد و رواق در میدان منگوران.
خاطره انگیزی	حفظ و ایجاد	میان مدت	- استقرار کاربری‌های متنوع به لحاظ زمانی. به نحوی که در طول شبانه‌روز نقاط فعال و روشن داشته باشیم در طول خیابان جمهوری اسلامی و خیابان ساحلی.
	نقش‌انگیزی عملکردی	کوتاه مدت	- طراحی و ساماندهی نقاط تاکید و نشانه (میدان منگوران) و لبه رودخانه.
ارتقاء کیفیت محیطی	پرهیز از بکنواختی	میان مدت	- استفاده از مصالح مناسب و هماهنگ در نماسازی، الگوبرداری از نماسازی جداره خیابان جمهوری اسلامی و استفاده از مصالحی مانند آجر.
		بلند مدت	- نوسازی و بهسازی کالدهای واجد ارزش و فرسوده «ساختمان‌های خیابان جمهوری اسلامی».
		بلند مدت	- توجه به طراحی ریتم و فرم بازشوها الگوبرداری از بازشوها و ورودی‌های ساختمان‌های قدیمی.

هسته مرکزی شهر مهاباد		بعد حمل و نقل و ترافیک	
اهداف	راهبرد	زمان	سیاست
آرامش و آسایش	کاهش آلودگی صوتی و هوا	کوتاه مدت	- کاستن از سرعت خودروها از طریق ایجاد تنوع در کفسازی و طراحی محیط (ورودی خیابان‌های اصلی)
		کوتاه مدت	- در اولویت قرار دادن تردد پیاده به طراحی مناسب پیاده‌روها در خیابان‌های اصلی در حوضه مداخله و حاشیه روخانه و بازار.
ایمنی	فراهم آوردن ایمنی در محلات و خیابان‌ها	بلند مدت	- استفاده از پوشش گیاهی مناسب در پیاده‌روها و رفوژ وسط خیابان‌های اصلی جهت کاهش آلودگی صوتی هوا، ایجاد پارک‌ها و فضاهای سبز در محوطه و داخل بازار
		کوتاه مدت	- قراردادن مسیرهای عبور پیاده «خط کشی عابرپیاده» در محل‌های پرتجمع و نزدیک ایستگاه‌های تاکسی
			- ممنوعیت پارک دوبله توسط تمهیدات کالبدی در خیابان‌های اصلی حوضه مداخله و ایجاد پارکینگ‌های طبقاتی

هسته مرکزی شهر مهاباد		بعد زیست محیطی	
اهداف	راهبرد	زمان	سیاست
سرزندگی محیط	استفاده از عناصر طبیعی	میان مدت	- در نظر گرفتن محدوده‌های به عنوان فضای سبز عمومی (بافت‌های فرسوده داخل بازار و محلات مسکونی)
		میان مدت	- طراحی و ساماندهی پارک‌ها، فواره و بازی با آب که باعث سرزندگی و خاطره‌انگیزی در داخل بازار و همچنین در داخل رودخانه و در پارک سید قطب می‌شود.
		میان مدت	- طراحی نورپردازی فضای بازار و نقاط شاخص مانند میدان منگوران و چهارراه آزادی و میدان شهرداری و کنار رودخانه.
		بلند مدت	- ایجاد خلاقیت در فضاهای شهری توسط طراحی محیط و کفسازی‌های متنوع در خیابان‌های اصلی محدوده مداخله
		بلند مدت	- طراحی حریم رودخانه به یک فضای سرزنده شهری و جاذب توریست (طراحی پارک، طراحی آبناها و مبلمان شهری و نورپردازی و...)

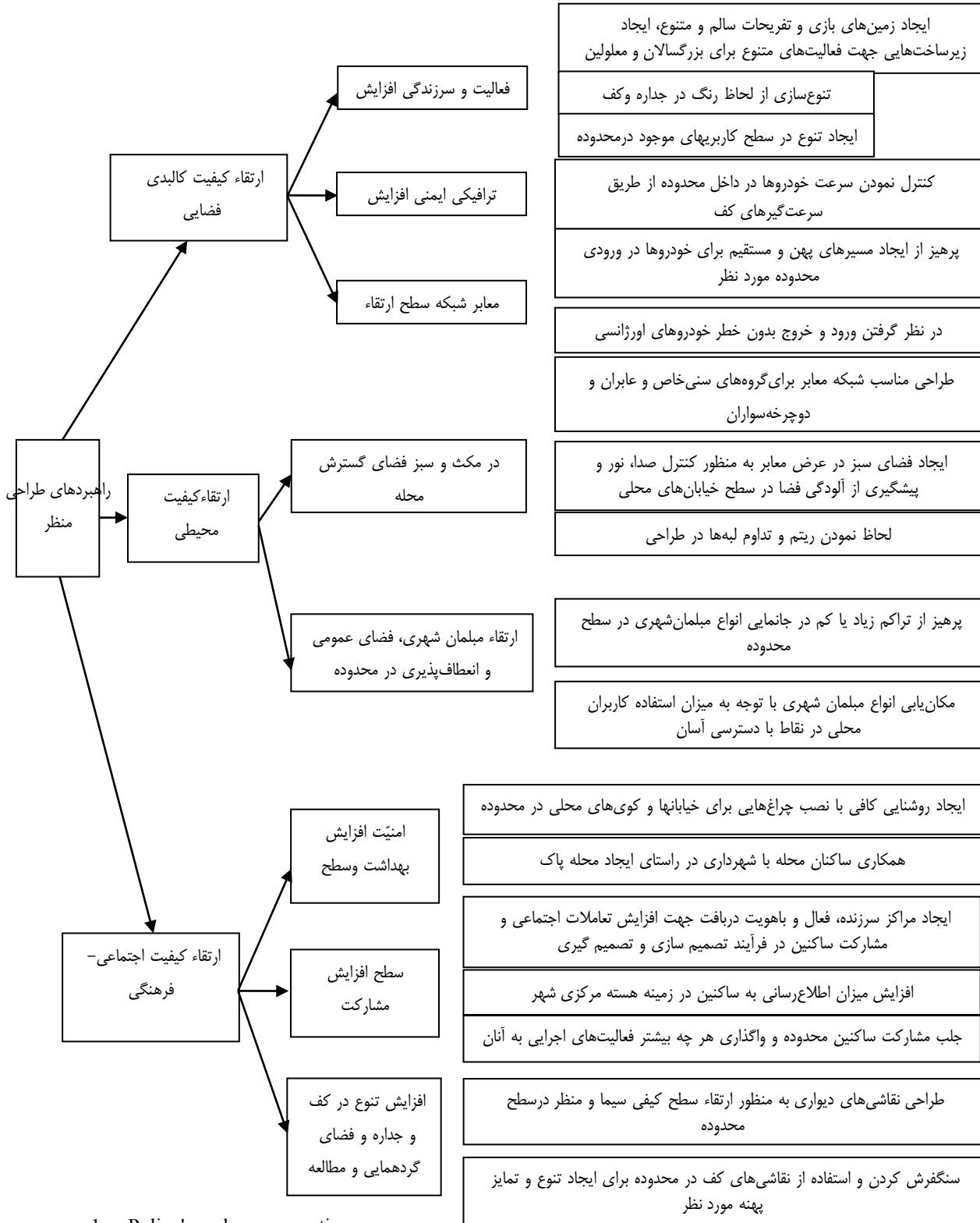
هسته مرکزی شهر مهاباد		بعد عملکردی	
اهداف	راهبرد	زمان	سیاست
ایجاد سرزندگی در بافت شهری	ایجاد تنوع در کاربری‌ها و عملکردها	کوتاه مدت	- سرریز کاربری‌ها به پیاده‌روهای خیابان‌های اصلی و در مرکز محلات نظیر کافی‌شاپ‌ها و رستوران‌ها (کبابی زیوه در میدان منگوران و آبمیوه گل‌ها در خیابان جمهوری اسلامی)، - طراحی فعالیت‌های پذیرایی و گردشگری، امکان بهره‌گیری از آنها در خیابان جمهوری و میدان منگوران و خیابان صلاح الدین شرقی، - باز طراحی مجدد میدان منگوران با رویکرد تفریحی و فرهنگی با رویکرد پایدار، - استقرار کاربری‌های متنوع و سازگار جهت جذب گروه‌های مختلف سنی اجتماعی (فروشگاه و موزه صنایع دستی کافه گالری در نزدیکی موزه مردم‌شناسی در میدان آرد)، - قابلیت استفاده از فضای شهری در میدان شهرداری و خیابان‌های اصلی منتهی به آن در زمان‌های متفاوت از سال (برگزاری راهپیمایی ۲۲ بهمن).

هسته مرکزی شهر مهاباد		بعد کالبد فضایی	
اهداف	راهبرد	زمان	سیاست
ساماندهی کالبدی شهری	در جداره‌ها و در بافت در عناصر موجود و مملمان شهری	بلند مدت بلند مدت میان مدت بلند مدت کوتاه مدت کوتاه مدت	- طراحی جداره های مناسب شهری طبق الگوی معماری و اقلیم منطقه و طوابع شهرسازی در محدوده مداخله - استفاده از الگوی رواق جهت هماهنگ کردن فضای میدان منگوران - ایجاد ضوابط ارتفاعی و هماهنگ کردن خط آسمان شهری برای ساختمان‌ها در خیابان‌های اصلی محدوده مداخله - حفظ و بارز نمودن نقاط ارزشمند تاریخی و مذهبی، حمام میرزا رسول و مسجد جامع - پرهیز از باغچه‌های نواری در لبه پیاده روها در حوضه مداخله - تعریف کالبدی فضای ایستگاه تاکسی واقع در میداين و خیابان‌های اصلی در حوزه مداخله

نتیجه‌گیری

در نتیجه در یک مرکز شهری موفق، میدان‌ها، پارک‌ها، مسیرهای پیاده و مسیرهای دوچرخه، مرکز را به بقیه قسمت‌ها متصل می‌کنند و اساس این اتصال، راه رفتن، نشستن، صحبت کردن، خرید و سایر فعالیت‌های مردم است. به این ترتیب مراکز شهری در حال تبدیل شدن به آلترناتیو رایج در توسعه شهری و ایجاد یک کانون مرکزی برای جامعه وابسته به توانایی جوامع و توسعه‌دهندگان شهری در همکاری با هم برای ایجاد مرکز شهری هستند. حیاط طولانی مفهوم یک مرکز شامل نیازهای فیزیکی طرح و در عین حال نشان‌دهنده واقعیت‌های اقتصادی رویاروی بخش خصوصی است. تا با در نظر گرفتن واقعیت‌ها، طرح‌های قابل اجرا و منطقی ارائه شوند و در این صورت نتیجه حاصل برای حل مشکلات امروزی شهرها مثمرتر خواهد بود. به طور کلی ساختار کلی شهر و بافت قدیمی شهر مهاباد علیرغم اینکه عملکردهای منطقه‌ای، شهری و محله‌ای، شهری و محله‌ای فراوانی را در خود نهفته دارد در انطباق با نیازهای امروز فضاهای شهری با تنگناهای خاصی مواجه شده و عدم شکل‌گیری اقتصادی پویا، میزان بهره‌وری را از توان‌ها و ظرفیت‌های فضا را در سطح پائینی قرار داده است. در مجموع تحقق کیفیت محیط در این بخش از فضای شهر از حداقل مطلوبیت برخوردار است و برای عبور از این شرایط، باید چاره‌ای اندیشیده شود. در واقع با نگرشی مبتنی بر نوعی پویایی‌شناسی سیستمی توسعه پایدار محقق خواهد شد که فرآیند آن در چارچوب مدل برنامه‌ریزی ارائه‌شده و تکنیک‌های *Placecheck*, *swot* آورده‌شده در حقیقت در این پژوهش با تدوین اولویت دستورالعمل‌های توسعه بر مبنای شناخت و تحلیل موشکافانه فضا سعی بر آن است که با دیدی جامع نگر تمام عوامل مؤثر در فرآیند ارتقاء و بهبود و بهسازی محیط شهری در بافت قدیم را شناسایی و سپس در این روند با کاهش نقاط ضعف از قابلیت‌ها بهره برد و تهدیدهای بیرونی را در راستای توسعه پایدار فضا به فرصت تبدیل نمود. بنابراین به منظور کاربردی نمودن نتایج حاصل از تحقیق، مهم‌ترین راهکارها و پیشنهادها به شرح نمودار زیر ارائه می‌گردند:

نمودار ۲: نتایج حاصل از تحقیق

1. Policy's maker perspective.
2. cognitive-psychological perspective.
3. Emperical research perspective.
4. Solid and Void .

5. Downtown.
6. CBD.

۷. از آنجا که در متون و ادبیات فارسی واژه‌های معادل مال موجود نیست، ناگزیر خود واژه اختیار شده است.

8. gentrification theory.
9. Glass.

منابع

- امینی، الهام؛ برومند، مریم؛ روح افزا، فاطمه (۱۳۹۲). منابع ارزیابی عوامل مؤثر بر افزایش کیفیت فضاهای عمومی در شهرهای جدید نمونه موردی: شهر جدید پرند، فصلنامه آمایش محیط، (۲۶)، ۸۹-۱۱۰.
- پاپلی یزدی، محمدحسین؛ رجبی سناجردی، حسین (۱۳۸۷). نظریه‌های شهر و پیرامون. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها. مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.
- پامیر، سیریل بی (۱۳۸۹). آفرینش مرکز شهری سرزنده: اصول طراحی شهری و بازآفرینی. (مصطفی بهزادفر و امیر شکیبامنش: مترجم). تهران: مرکز انتشارات دانشگاه علم و صنعت.
- تقوایی، مسعود؛ غلامی، یونس (۱۳۸۷). بررسی و تحلیل تئوری اصالت‌بخشی تغییر کالبدی محلات مرکزی شهرها. تهران: شهرداری‌ها، وزارت کشور، (۱۹).
- حبیبی، سید محسن (۱۳۸۷). از شار تا شهر (تحلیلی تاریخی از مفهوم شهر و سیمای کالبدی آن تفکر و تأثر). تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- رفیعیان، مجتبی؛ امین صالحی، فرزین؛ تقوایی، علی‌اکبر (۱۳۸۹). سنجش کیفیت محیط سکونت در شهرک اکباتان تهران، فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا، (۴)، ۶۳-۸۵.
- رفیعیان، مجتبی؛ مولودی، جمشید؛ پورطاهری، مهدی (۱۳۸۹). سنجش کیفیت محیط شهری در شهرهای جدید مطالعه موردی: شهر جدید هشتگرد، فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا، (۳)، ۱۹-۳۸.
- سایت شهرداری مهاباد.
- سعیدی رضوانی، نوید (۱۳۸۰). قلب شهر، شناخت و دخالت. تهران: شهرداری‌ها. انتشارات وزارت کشور، (۳۴).
- شکیبامنش، امیر (۱۳۸۷). ارتقاء کیفی و پویاسازی مراکز شهری با کمک خطوط راهنمای تعمیم پذیر، پایان‌نامه کارشناسی ارشد طراحی شهری، تهران: انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران.
- طرح جامع شهر مهاباد (۱۳۹۰).
- فتحی، سروش (۱۳۹۱). تحلیلی بر روابط اجتماعی در فضای شهری پایدار، مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، (۴)، ۱۳.
- قربانیان، مهشید (۱۳۸۹). بازسازی بخش مرکزی شهرها؛ الگوی مداخله و دستورالعمل‌های مرمتی در خرده حوزه‌های درک پذیر، نشریه انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، (۱)، ۷۷-۹۰.
- قربانی، رسول؛ جام‌کسری، محمد (۱۳۸۹). جنبش پیاده‌گستری، رویکردی نو در احیاء مراکز شهری؛ مورد مطالعه پیاده‌راه تربیت. مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، (۶).
- لطیفی، امین؛ سجادزاده، حسن (۱۳۹۳). ارزیابی تأثیر مؤلفه‌های کیفیت محیطی بر الگوهای رفتاری در پارک‌های شهری مطالعه موردی: پارک مردم همدان، فصلنامه مطالعات شهری، (۱۱)، ۵-۲۰.
- لنگ، جان (۱۳۸۱). آفرینش نظریه معماری؛ نقش علوم رفتاری در طراحی محیط. (علیرضا عینی‌فر: مترجم). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- گلکار، کوروش (۱۳۸۰). مؤلفه‌های سازنده کیفیت طراحی شهری، فصلنامه صفا، (۳۲)، ۳۸-۶۵.
- گیدیون، زیگفرد (۱۳۹۱). فضا، زمان و معماری. (محمدتقی فرامرزی: مترجم). تهران: کاوش پرداز.
- نجفی ترونجی، سیده نسیم؛ زارعی، مجید (۱۳۹۳). بازشناسی تحولات در طراحی مراکز شهری (نمونه مورد مطالعه: مرکز شهر مشهد)، دومین کنگره بین‌المللی سازه، معماری و توسعه شهری. ۲۴ تا ۲۶ آذرماه ۱۳۹۳، ۱۱- تبریز.

Landscape design of urban spaces in order to identify strategies Environmental Quality improvement (Case study: the central core of the city of Mahabad)

Ebrahim Elyasi* - Master of Urban Design, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Department of Planning, Zanjan, Iran. e.urbandesign@yahoo.com

Mahdi Zandieh - Associate Professor of Architecture, International University of Imam Khomeini (RA), Qazvin, Iran. Mahdi_Zandieh@yahoo.com

Abstract

Improve the quality of the urban environment of the main concerns of urban development Urban design is the main objective. The results of the evaluation and experiences of urban development projects in the world, especially our country it is proven The city plans to create environment-qualified, have had little success. With this need in recent years, scientists urbanization, the presence of certain pro-quality urban design thinking, In all diminish large-scale urban development projects qualified for creating an environment of support. Urban part of the city's structure that are designed to be in line with requirements of urban life and to meet the needs of citizens So that the patterns of cultural value that has meaning within the community resulting from that. It would be the development of a healthy environment and urban values. Urban centers can be an important part of every city's structure that are responsible for representing the city as a whole and identity; The Design Guidelines This position is the most important part of designing a city. Nowadays, due to urban growth and lack of attention to the organization of the internal parts of a hand And achieving more profit by investors and municipalities faced by other urban centers as well as the relative barcode And the need to organize them clearly felt. But perhaps the first step in the right design, and recognition of the fundamental principles of any study different approaches in the design, he said.

The aim of the present study offers some guidelines for the design of the central core of the city of Mahabad perspective as a birth certificate is real cities As well as recognize the potential and limitations of the central core tissue, opportunities and external threats and thus analysis and feasibility Opportunities to promote development and environmental benefits, housing and activities in downtown Mahabad atoms is old. This study applied three methods for data collection, field (technique Placecheck), SWoT techniques (swot) and library use. In theoretical methods (research library and archival) by referring to Persian and English sources (books, journals, conferences or workshops results) as well as a network bases its processing of the necessary information has been gathered. In the field, using the technique (Placecheck), (In this way a number of questions related to the issue raised is distributed among the people and after evaluation, designed to be placed on their views, And techniques (swot), in this way, the strengths, weaknesses, opportunities and threats, in terms of physical-spatial, social, environmental, functional, transportation - traffic, economic and perceptual and visual range is discussed. The research results show a top priority for strategic planning, landscape design for Growth and Development Strategy is old, So that the strategy includes improving the physical quality of the space, enhance environmental quality, socio-cultural Quality improvement and its affiliates have been brought to the tables at the end. The results are finally act as guidelines in order to improve the quality of the environment at the core city of Shhrmhahad standards and offers the following design criteria.

Keywords: Landscape design , Quality of the environment, Urban space, central core,mahabad,swot, Placecheck.